

HORVÁTH HILDA

IPARMŰVÉSZETI TÁRGYAK A GR. VIGYÁZÓ CSALÁD GYŰJTEMÉNYÉBEN

*„Rendíthetetlen meggyőződése, hogy európai színvonalon álló s e mellett minden ízében magyar kultúra Magyarország és a magyar nemzet fennmaradásának legbiztosabb záloga.”
(gr. Vigyázó Sándor)*

Magyarországon a történelmi sorsfordulók és események következtében – elsősorban a 20. század közepén – a magángyűjteményekben lévő műtárgyak és dokumentumok jelentős része elpusztult. Alig maradt fenn érintetlen gyűjtemény vagy akár gyűjteményegység. A megmaradt tárgyak javarészt szétszóródtak, és ennek következtében sok esetben elveszett az ismeret a tárgyak eredetére, provenienciájára vonatkozóan. A meglévő tárgyak és dokumentumok segítségével azonban meg kell próbálni a kollekciók rekonstrukcióját, mint ezúttal a gróf Vigyázó-gyűjtemény esetében tesszük.

A gyűjteményről képet kaphatunk a dokumentumok,¹ archív fényképek² és a megmaradt ötvöstárgyak alapján. A rekonstrukció kiindulópontja az Iparművészeti Múzeum Ötvös Osztályán lévő több mint 250 darab ezüstdarab, illetve óra,³ kiegészítve a Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjteményében őrzött alig két tucat műtárggyal (gobelinek, ezüstök, bútorok).⁴ Mindez – bár a többi magángyűjtemény megmaradt javaihoz képest ugyan nem csekélység – mégis csupán töredéke a Vigyázó-gyűjteménynek.

A gr. Vigyázó-gyűjtemény apa és fia, bojári gr. Vigyázó Sándor (1825–1921) és Ferenc (1874–1928) nevéhez kötődik. Kettejük szerzeményein túl a kollekció lényegében két család javainak egyesítéséből jött létre, amikor Vigyázó Sándor 1873-ban feleségül vette br. Podmaniczky Zsuzsannát (1838–1923), a nagy múltú aszódi bárói család gazdag leszármazottját.

A Podmaniczky család vagyonának megteremtője a 18. század elején I. János (+1743) országgyűlési követ, kincstári ügyész volt. Dédunokája, III. János (1786–1883) eredményes, belterjes gazdálkodást és állattenyésztést folytatott, megnövelve ezzel

a vagyont, amelyhez oldalági örökségek (Beleznay és Bujanovszky) is hozzájárultak. A meglehetősen fősvény hírében álló ember elsősorban a birtokok gyarapításával foglalkozott, s kevésbé voltak ezüsterőforrásai és egyéb drágaságai. Mégis, Zsuzsanna lánya 1858. május 11-én Pesten kapott kelengyéjének jegyzékében (ekkor volt esküvője első férjével, br. Harkányi Friggyessel [1826–1919]) számos ajándéktárgy és ékszer szerepelt.⁵

1873-ban Zsuzsanna – válását követően – másodszor is férjhez ment, ezúttal Vigyázó Sándorhoz. A házastársak vagyoni szerződést kötöttek, miszerint külön-külön megtartották ingó és ingatlan vagyonukat, a házasságuk idején szerzett javak pedig a férj kizárólagos tulajdonába kerültek. Minden bizonnyal ennek következtében helyezték bankba az értékesebb tárgyakat (ékszereket, órákat, összesen 24 000 forint értékben), melyekről 1874-ben Rátóton (Vácrátót) lista készült.⁶ A Podmaniczky-vagyon fő örököse Zsuzsanna volt, aki apja 1880. március 5-én kelt végrendelete szerint Rákoskeresztúron és Ferihegyen mindent megörökölt, majd az 1881. február 24-én kelt pótvégrendelet alapján még további részeket is kapott.

A Podmaniczkyakkal ellentétben – akik a középkorban már nemesek voltak, 1782-től pedig magyar bárók – a Vigyázó család nem rendelkezett ilyen régi nemesi múlttal: 1672-ben kaptak nemesi armálist, grófi rangra pedig csak 1895-ben emelkedtek. Gazdagságuk nemcsak birtokokban testesült meg, hanem a vagyon felhalmozásában jelentős szerepük volt a nemzedékről nemzedékre hagyományozott tárgyaknak, a családi, oldalági örökléseknek. Rég kihalt családok tárgyai is bekeverültek vagyontárgyaik közé, oldalági örökösödések folytán.⁷ Vélhetően a lajstromokban előforduló

„családi” megnevezés arra utal, hogy a tárgy régóta a tulajdonukat képezte. Ebből a szempontból a felmenők házasársainak vagyonát, hozományát is érdemes számba venni.⁸ Vigyázó József királyi udvarnok felesége vattai Battha Jozefa volt; az ő fiuk, Antal pesti táblabíró jelentősen gyarapította a vagyont, elsősorban felesége, Csák Borbála hozományával. A Csák családtól származik a levéltár megőrzésére szolgáló, ma is meglévő vasláda.⁹ Az öröklött családi vagyontárgyakon túl¹⁰ a műgyűjtemény alapját a hagyomány szerint Vigyázó Antal vetette meg, amit aztán fia, Sándor és kisebb mértékben unokája, Ferenc folytatott. A Vigyázó-gyűjtemény létrejöttében tehát a Vigyázó és Podmaniczky család felmenőinek, oldalági örökségeinek egyaránt szerepük volt, de éppúgy a leszármazottak vásárlásainak is. A nemzedékekről nemzedékekre szálló és az újonnan szerzeményezett vagyontárgyak szerencsés módon egészítették ki egymást, jellegzetes, magyar kultúrtörténeti értékű műgyűjteményt alkotva.

A család gyűjteményében a legértékesebbek az ezüstök, órák, ékszerek és fegyverek voltak, melyek mindegyike a reprezentáció mellett egyúttal a vagyonfelhalmozás eszköze volt.

A Vigyázó-gyűjtemény a 19. század végére, az 1880-as évekre nagyrészt már felvette végleges formáját. Ezt bizonyítják az 1884-es ötvösmű-kiállításra felajánlott tárgyak. Ráth György, az Iparművészeti Múzeum első főigazgatója kezdeményezte és szervezte a tárlatot, amelyre a család számos műtárgyat beküldött: az átvételi elismervények alapján Vigyázó Sándortól 195, br. Podmaniczky Zsuzsannától 21 darab ötvöstárgyat, míg lányuk, Jozefa részéről 4 ékszert vettek át.¹¹ Az ötvösmű-kiállítás katalógusában ennek ellenére meglehetősen kevés tárgy szerepelt a Vigyázó családtól: néhány óra és szelence, valamint fegyverek.¹² Minthogy 1884-ben valószínűleg bemutatásra sem kerültek a felajánlott ötvösmunkák, feltételezhető, hogy ennek szerepe lehetett abban, hogy a későbbiekben nem kölcsönöztek kiállításokra tárgyakat.¹³

1884-ben a kor szinte minden jelentős magyar magángyűjtője szerepelt az ötvösmű-kiállításon. Közöttük volt Kárász Géza (1828–1888) is, aki – régészeti leletek mellett – szinte kizárólag iparművészeti tárgyakból álló gyűjteménnyel rendelkezett: nem nagyszámú, de elsőrangú darabokkal. Halála után, 1890-ben aukcióra került a kollekció, melynek anyagából a kor nagy gyűjtői mellett vélhetően Vigyázó Sándor is vásárolt. Két, ma is meglévő tárgyról biztosan állíthatjuk, hogy eredetileg Kárász tulajdonában volt: az egyik a debreceni kollégium nyolcszögletű, részben aranyozott ezüstpohara,¹⁴ a másik egy fedeles billikom, trébelt, hólyagos díszítéssel.¹⁵

1. Kókuszserleg, a kókusz német, 1548, a foglalvány magyar, 18. század. Iparművészeti Múzeum, ltsz: 53.1194

Vigyázó Sándor vásárlásairól nem ismerünk dokumentumokat; feltételezhetően nem csak aukción vásárolt. Erre vonatkozóan azonban még utalásokkal is alig rendelkezünk. Példaként csak egy fedeles kókuszserleget említhetünk, amelyet – a hagyatéki leltárban található leírás szerint, a tárgy egykori, ma már nem létező bádogtokjának feliratáról tudjuk – gr. Almásy Kálmántól, a főrendiház örökös tagjától, cs. kir. kamarástól vásárolt 1897-ben¹⁶ (1. kép).

Az ötvösművek elsősorban a 16–17. századból, illetőleg a 18. század elejéről származnak. Az akkortájt legjelentősebb külföldi ötvösművészeti központokban (Augsburg,¹⁷ Nürnberg¹⁸ [2–3. kép], részben Boroszló [mai nevén Wrocław]) készültek, valamint Erdélyben (brassói¹⁹ [4. kép], nagyszebeni²⁰ [5. kép] mesterektől). A 18. század közepéről és második feléből is találunk kisebb számban műveket, továbbá a 19. század elejéről néhány empire műalkotást, valamint a 19. század második feléből historizáló darabokat.

Az ezüstgyűjtemény nem mérhető a legtekintélyesebb magyar arisztokrata családok (Esterházy,

2. Id. Hans Egerer: Talpas serleg. Nürnberg, 16. század vége.
Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1365

4. Michael Neustädter: Talpas pohár. Brassó, 17. század vége.
Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1192

3. Adam Vischer: Fedeles kupa. Nürnberg, 16. század vége.
Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1368

5. Fedeles kupa, Nagyszeben, 17. század második fele.
Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1377

6. Care Wilhelm Hartmann: Talpas, fedeles pohár, Boroszló (Breslau), 18. század eleje. Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1126

8. Kókuszserleg 1593 évszámmal, Cassiodorus-idézzettel. Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1363

7. Cápás pohár Naláczy- és Toldalaghy-címerrel, 17. század közepe, 1747-es évszámmal. Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1636

Erdődy, Andrassy) kincstárához, viszont a Vigyázó családdal rokonságban álló br. Radvánszky család²¹ ezüstjeihez hasonló értékű. Az augsburgi, nürnbergi ötvöstárgyak mellett tekintélyes a magyar anyag. Mindkét kollekció erőteljes művelődéstörténeti és iparművészeti érdeklődést jelez, és bemutatja az ötvösművesség sokoldalúságát, reprezentálva azt a pazar, tobzódó változatosságot, ami megnyilvánult a tárgyak típusában, formájában, díszítésében.

Az ezüstitálak, tálkák, tálcák mellett egyaránt megtalálhatók a serlegek, fedeles kupák, billikók, talpas poharak. Utóbbiak között érmes²² (6. kép), cápás²³ (7. kép) és címeres²⁴ díszítésűek is találhatók. Különleges anyagok befoglalására szintén találunk példákat: közülük említünk egy kókuszserleget Cassiodorus-idézzettel²⁵ (8. kép). A serlegek formája úgyszintén változatos: hólyagos, szőlőfő és tulipános, valamint kettős (iker) serleg is akad. Különleges alakú díszedények gazdagították a kollekciót: madár (bagoly, illetve fogoly) alakúak, valamint trombitás, puttonyos férfifigurák.

Az ezüstitárgyak közül két különlegességet emelnénk ki. Az egyik kis kézbe illő, ezüstborítá-

9. Imakönyv maratott kötéstáblával, Németország, 1650 körül.
Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.797

sú imakönyv, melynek fedőlapján Dürer metszete nyomán készült, maratott díszítés látható, ülő, töviskoszorús Krisztussal²⁶ (9. kép). A másik tárgy különleges formájú díszedény, hajó alakú asztaldísz, amelyet már a hagyatéki listák összeállítása-kor az egyik legértékesebb darabnak tartottak, 1200 pengőre értékelve²⁷ (10. kép). Esaias zur Linden, a 17. század elején (kimutatható 1609 és 1632 között) Nürnbergben dolgozó mester nevéhez köthető, aki e típus specialistája volt. A tárgy analógiája több külföldi múzeumban is megtalálható.²⁸

A családi ezüstök között nagy számban voltak asztali készletek. Az evőeszköz-készletekhez, amelyek egy-két, illetve többszemélyesek is lehettek, általában dobozok is tartoztak. A teáskészletek közül technikai érdekessége folytán megemlítnünk egy niellós díszítésű moszkvai szervízt, 1834-ből.²⁹ A listákban az empire és neobarokk készletek részint rátóti ezüstként szerepelnek, származási helyük alapján, ugyanis a vácrátóti Vigyázó-kastélyban használták őket. A historizáló tárgyak szinte mindegyikén szerepel a készített házaspár, Podmaniczky Zsuzsanna és Vigyázó Sándor címere, monogramja, később pedig a fiuké, Ferencé. E jelzések

10. Hajó alakú asztaldísz, Nürnberg, 17. század eleje.
Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.1995

többfélék,³⁰ s ennek nyomán a készítés időpontjára, a készítettőre is következtethetünk, illetőleg arra, kinek a tulajdonát képezte a tárgy. A Vigyázó házaspár főként a császári udvarnak is szállító Klinkosch és az 1896-ban alapított Szandrik rt. cégnél dolgoztatott.

Az eddig azonosítatlan címer alapján kapcsolható a Vigyázó-gyűjteményhez az Iparművészeti Múzeum kiemelkedő minőségű, historizáló toilettékészlete³¹ (11. kép). A hasított pajzs kilencágú (grófi) koronával és pajzstartó griffekkel, mely minden darabon megjelenik, a gróf Vigyázóké: bojári Vigyázó Sándor, valamint fia (Ferenc) és leánya (Jozefa) 1895-ben kapott magyar grófságot és főrendiházi tagságot Ferenc Józseftől. Ennek esztendejében vagy rövidesen ezt követően készülhetett a készlet. A grófi címer³² a készlet minden egyes darabján

11. Toilette-készlet a gr. Vigyázó család címerével, Bécs, 1847. Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.2191-2196

megjelenik, és a kis kannácska fülén a pajzstartó címerállat, griff kapaszkodik fel.

Az óragyűjtemény számtalan 18–19. századi francia, svájci, angol készítésű, férfi- és női zsebórát foglal magában, többnyire ütő- és zenélőszerkezettel. A Károly körút 1. szám alatti Vigyázó-palotában őrizték őket, s az elkészített hagyatéki műtárgylistákban a zsebórák – a jelzések alapján – többnyire jól, darabonként beazonosíthatók. Zománcdíszítésű hátlapjuk a nem kifejezetten óraszakértők számára is érdekessé teszi a gyűjteményt, hiszen egy kor jellegzetes, divatos témáit dolgozzák fel, mitológiai szüzsékhez, továbbá történeti eseményekhez kapcsolódva. A zsebórákon kívül más órátípusok, mint nagy utazó órák (kocsi- vagy nyeregórák), napórák, keresztórák, toronyidomú órák példányai is megtalálhatók, s közöttük néhány igazi különlegesség is. Így egy 16. századi német, kereszt alakú napóra³³ (12. kép), valamint egy 18. századi lengyel, ládika alakú asztali ébresztőóra, kis ágyúval, elsütő szerkezettel³⁴ (13. kép). Az óragyűjtemény jelentős része megtalálható az Iparművészeti Múzeumban, illetve két darabot az MTA gyűjteményében őriznek.

A kollekcióban tekintélyes mennyiségű fegyver is volt, amelyekről azonban csak leírásokból, említésekből tudunk: török szablyák, magyar kardok, török és néhány keleti fegyver. A fegyverek gyűjtése egyaránt kiterjedt a történeti emlékekre, a tör-

ténelmi személyiségekhez fűződő tárgyak megmentésére, valamint különlegességek, ritkaságok beszerzésére. Régi, magyarországi családok javait itt is megtaláljuk: puskaportartót a Révay család címerével, kardot az erdélyi szász Rosenbergek tulajdonából. A kollekcióban megvolt Báthory István lengyel király (1576–1586) eredeti kardja is, a pengén arcképével és felirattal díszítve.³⁵ Illésházy István nádor (1608–1609) díszkardja báró Balassa (pontosan nem tudni, melyik családtag) révén került Vigyázóhoz.³⁶ A Balassák tulajdonában volt a zsigmondházi (Trencsén vármegye, ma: Orlové, Szlovákia) kastély, ahol a 19. század végén még számos régiség volt: köztük hadi zászlók, múkincsek, fegyverek.

Az ékszerek, mint a legnagyobb értéket képviselő vagyontárgyak, ma már szintén nincsenek meg: így csak a leírásokból alkothatunk fogalmat róluk. A női ékszerek, briliánsok mellett tekintélyes számban voltak férfiékszerek is: a magyar férfidíszruha („díszmagyar”) kiegészítő kellékei. Ilyen garnitúrát többet is készítettek a kor ötvösmestereinél, neves ékszerészeinél. A listákban többek között előfordul a Bachruch cég, az Egger testvérek, Link István neve is. 1911-ben Bécsben, Ernst Paltschónál rendelt díszöltözék-garnitúrát, hozzá való bőrborítású tokkal együtt, a kardon „VPS” monogrammal, kilencágú koronával férje részére Podmaniczky Zsuzsan-

na.³⁷ Az ékszerek között szerepelt Vigyázó Ferenc doktorrá avatásakor kapott aranygyűrűje is, hiszen a kitűnő felkészültségű közjogász *sub auspiciis regis* kapta meg diplomáját. A gyűjtemény gyarapodott a családtagok egymásnak szánt rendszeres ajándékaival is, leginkább ékszerekkel, órákkal, emléktárgyakkal, melyeket gondosan megőriztek, sőt kis cédulákkal látták el őket: ezekre felírták a dátumot, s hogy melyikük kitől kapta.

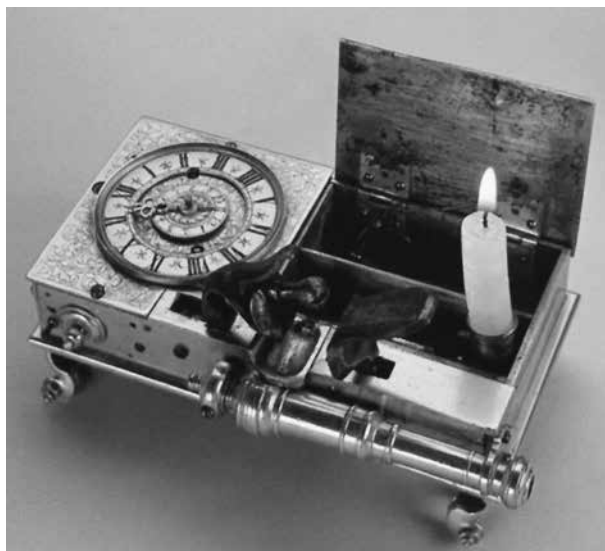
Az archív fotók és leírások tanúsága szerint számos hegyikristály tárgy is volt a gyűjteményben, ezek azonban elpusztultak. Nincs már meg a szelencegyűjtemény sem, mely változatos, érdekes kollekció lehetett, egy kisműfaj anyagbeli, technikai sokféleségét szemléltetve.

A Vigyázó család vagyonának jelentős része ingatlanokban feküdt: több vidéki birtokkal és budapesti ingatlannal rendelkeztek.³⁸ Ezek között a legjelentősebb a vácrátóti birtok és kastély, valamint a Károly körút 1. szám alatti palota volt. E két lakhely sokat elárul a család egykori életéről, a családtagok ízléséről, gyűjtőszenvédélyéről. A Vigyázók otthonaiban a berendezési tárgyak szervesen hozzátartoztak a család mindennapi életéhez, egy térben voltak jelen a korabeli és az elődöktől fennmaradt tárgyak.

A vácrátóti birtokot gr. Vigyázó Sándor 1870 körül vásárolta, és rövidesen eklektikus stílusú kastélyt építtetett, amely 1872-re készült el. Az épület ma már nincs meg, de a korabeli felvételeken jól láthatók főbb jellemzői: aszimmetrikus, festői épületkompozíció, kimagasló, többemeletes toronnyal, terasszal, gazdag, neogótikus épületdíszítéssel. 1896-ban, a Millennium évében Klösz György számos felvételt készített a magyar kastélyokról, és ezek között Vácrátót is szerepel, néhány enteriőrrel. A szalon (14. kép) a korabeli ízlésnek megfelelően historizáló, eklektikus jellegű – ám mentes annak önkellétől, magamutogató, túlszűfolt változatától. A szalon ebben az esetben kevésbé a reprezentáció, a gazdagság, az értékek bemutatásának színtere, mint inkább kényelmes, vendégfogadásra, társalgásra, családi és társasági kapcsolatok építésére szolgáló tartózkodási hely. A berendezés évekig változatlan maradt. Már a család életében elmozdítatlan díszletté, színtérré vált, ugyanis a bekövetkezett szomorú családi események (fiuk, Sándor korai halála [1895], majd lányuk, Jozefa halála [1912]) miatt alig-alig fogadtak vendégeket. Nagyonbrészt nem itt, hanem Budapesten tartózkodtak, de ott is visszavonultan éltek. Ennek kapcsán a berendezést illetően a még gr. Vigyázó Sándor életében készített enteriőrfelvétel alig különbözik az évtizedekkel később, immár a fiú, gr. Vigyázó Ferenc halálát követő leírástól. A fényképen jellegzetes, dúsan faragott,

12. Marcus Purman: Kereszt alakú egyenlítői napóra iránytűvel, 1594. Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.519

13. Asztali ébresztőóra, lengyel, 18. század második fele. Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 53.793

neoreneszánsz ízlésű bútorokat láthatunk a szalonban. A kényelmet szolgálták a kárpitozott ülőgarnitúrák, pamlagok és az alacsony, enyhén döntött háttámlás, esztergályozott lábú fotelek. A textíliáknak a korabeli enteriőrökben fontos szerepük

14. Vácrátót, gr. Vigyázó-kastély, szalon. Klösz György felvétele, Budapest Főváros Levéltára

volt, mint itt is, a teret egységbe fogó, azonos színű és díszítésű kárpitoknak, illetve függönyöknek. A térben kiemelt szerepet kapott a kandalló, mint egy „kiállítóhely”, ugyanis a párkányon különféle tárgyakat mutathattak be, emelhettek ki: ezúttal középen 18. századi óra látható gyertyatartókkal, mögötte hatalmas tükör, melynek felső párkányán delfi fajanszedények és tányérok sorakoztak. Fokozták a dekoratív hatást a velencei stílusú tükrök, a különféle anyagból készült tárgyak. Extravagáns jelleget adott a helyiségnek a bronz Bacchus-szobor az egyik asztalon, valamint a kandalló két oldalán látható két, nagyméretű fémszobor a 19. század második feléből. A szalonokban jellemzőek voltak a nagyméretű dísz tárgyak, a kor iparosainak műremekei. A főként asztalokon lévő számtalan apró tárgy életszerűvé tette a teret, közvetlen, meghitt hangulatot árasztva. A visszafogottság, a mértékletesség mellett a terem sajátossága, hogy az ablakmélyedésben helyet kapott az íróasztal, könyvespolccal, odébb pedig könyvszekrények sorakoznak. Ezek szokatlanok voltak a korabeli szalonokban.

A vácrátóti kastély másik jellegzetes helyisége – melyről szintén maradt fenn Klösz Györgytől korabeli felvétel – a könyvtárszoba volt (15. kép). Be-

rendezése célirányos és harmonikus: teljesen egységes gondolat alapján készültek a beépített szekrények, keményfából, feketére pácolva és gyengén fényezve. A szekrények alsó részén faajtók találhatók, míg a felső rész matt üvegén VS (Vigyázó Sándor) monogram látható. Összességében tehát elmondhatjuk, hogy Vácrátóton nem csak a berendezésben, hanem a belső tartalmat is hordozó értékekben testesült meg a család vagyona, mint a könyvtár kötetei, illetőleg olyan tárgyakban, melyek az enteriőrökben nem szerepelnek, mint az ezüstök és ékszerek.

A budapesti Károly körút 1. szám alatti Vigyázó-palota a Kasseli építészdinasztia tagja, Fidél (1795–1884) egyik legjelentősebb alkotása volt: 1837-ben épült klasszicista stílusban. A saroképületet száz év múlva lebontották, s a helyére Hüttl Dezső (1870–1941) műegyetemi tanár tervei alapján lekerekített sarkú, kerek tornyú épületet emeltek. A Vigyázó-palotáról nem ismerünk enteriőrfelvételt, csak a Vigyázó Sándor, illetve Ferenc halálát követően készített hagyatéki listákból alkothatunk fogalmat a berendezésről. A palota bútorzata eklektikus volt, egymás mellé kerültek a család korábban már meglévő darabjai (biedermeier) és az újabb, a korban

15. Vácrátót, gr. Vigyázó-kastély, könyvtár. Klösz György felvétele, Budapest Főváros Levéltára

divatos bútorok (neobarokk, rokokó stílus). A család múltjához és jelenéhez kötődő darabok egyaránt megtalálhatók, számos apró kiegészítő tárgy, melyek a családtagok mindennapjaihoz, napi tevékenységéhez szervesen hozzákapszolódtak. Itt álltak a Vigyázó–Podmaniczky házaspár által megrendelt székek: VS, illetve VPS monogrammal. Meglepő módon teljesen modern tárgyak is fellelhetők voltak, szecessziós üvegek, porcelánok, sőt art decó *chryselephantin*-szobrok is. Mindezek vélhetően Vigyázó Ferenc szerzeményei lehettek. A régi és kortárs európai művek mellett számos keleti alkotás is előfordult: több japán műtárgy, lakk bútor. Időben és térben széles spektrumot fogott át a palota berendezése. Külön gobelines szalont említ a hagyatéki lajstrom. Összesen öt gobelint sorolnak fel – sajnos méretek nélkül³⁹ –, melyek közül három darab az Akadémia őrzésében megtalálható: *Szeművegárus* (16. kép), *Mulató katonák*, valamint *Mars és Venus*. Témájuk alapján a falkárpitok arra utalnak, hogy a németalföldi életképfestészet modorában készített alkotásokat részesítették előnyben, s csak egy mitológiai fogantatású van (*Mars és Venus*, illetve az újabb kutatások nyomán *Dido és Aeneas* történetéből vett jelenettel)⁴⁰ (17. kép). A berendezési

tárgyak között összességében a kárpitok voltak a legértékesebbek.

Mindezen ingóságok, berendezési tárgyak és drágaságok, ezüstök és fegyverek a Podmaniczky–Vigyázó házaspár vagyonszerződése értelmében a férj kizárólagos tulajdonát képezték. Vigyázó Sándor egész könyvtárát, képgyűjteményét még életében fiának, Ferencnek ajándékozta, s őt tette meg általános örökösevé; lányának nagy értékű kelenyét adott (bútorok, ékszerek, ezüstök).⁴¹ Jellemző a családra, hogy az ékszereket, ezüstöket, nagy értékű drágaságokat bankokban helyezték el. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban több ízben tettek letétbe ezüstitárgyakat, így 1909-ben, majd a háborús és forrongó, bizonytalan történelmi időkben 1915. január 30-án és 1918. december 31-én. A Magyar Földhitelintézet trezorjában főként férfiékszereket, díszkardot, viseleti kellékeket, iratokat őriztettek. A banki letétek és a vagyon külön kezelése részben azt célozta, hogy Podmaniczky Zsuzsanna első házasságából származó gyermekei további részesedésre ne tartsanak igényt, másrészt a vagyon biztonságos megőrzésének szándéka is vezette a házaspárt. Az idő múlásával, amely során elveszítették két közös gyermeküket, Ferenc fiuk pedig nem alapított család-

16. Szemüvegárus. Kárpit, Briússzel, 18. század első fele.
MTA Művészeti Gyűjteménye, ltsz.: 266

dot, látható volt, hogy nem lévén folytatása a családi gyűjtésnek, a vagyon jövője bizonytalan lehet. Emiatt és a forrongó háborús történelmi körülmények miatt is igyekeztek gondoskodni a vagyon sorsáról.

Vigyázó Sándor gróf 1919. február 15-én kelt végrendekezése szerint, amennyiben fia, Ferenc leszármazott nélkül hal meg (a családban *ultimus tituli*), úgy az összes Vigyázó-vagyon az MTA-ra száll. Gr. Vigyázó Sándorné br. Podmaniczky Zsuzsanna végakarata a rákoskeresztúri Podmaniczky-kastély eredeti állapotának fenntartását és egy nemzeti célú alapítvány (Podmaniczky–Vigyázó) létrehozását szorgalmazta, amely a vagyont kezeli. Gr. Vigyázó Ferenc szülei szándékait magára nézve minden rendelkezésében mérvadónak tekintette: eszerint az összes ingó és ingatlan vagyon általános örököse az MTA, és minden gyűjteményt meg kell

17. Dido és Aeneas. Kárpit, 17. század második fele.
MTA Művészeti Gyűjteménye, ltsz.: 489

örözni, a rákoskeresztúri kastélyban pedig múzeumot létesíteni. A Vigyázó család gesztusa példaértékű volt, és gr. Széchenyi István szellemiségét idézte meg, midőn gr. Vigyázó Sándor és fia, Ferenc mindennemű vagyonukat, műértéküket a Magyar Tudományos Akadémiára hagyták végrendeletükben. Gr. Vigyázó Ferenc 1928-ban tragikus körülmények között elhunyt (öngyilkos lett), és a vagyon általános örököse a végrendeletnek megfelelően az Akadémia lett.⁴² Összesen hét esztendőbe telt, mire az intézmény a rá háruló adósságok és az örökösök perigényei miatt véglegesen rendezte a hagyatéki jogi helyzetét, ugyanis a végrendekezés hosszadalmas pereskedés tárgyát képezte.

Mínthogy Podmaniczky Zsuzsanna első házasságából származó fiait, a Harkányi-örökösöket, br. Harkányi Jánost (1859–1938) és br. Györgyöt (1868–1941), továbbá leányági unokáját, gr. Vigyázó Jozefa lányát, gr. Bolza Mariettát (1911–1996) is ki kellett elégíteni az örökségből (a köteles résznek megfelelően), a jogi procedúra a leszármazottak és még mások követelése miatt is sokáig elhúzódott. Ezt csak a gyűjtemény egy részének eladásából tudták fedezni. Az adósságok rendezése céljából a nem muzeális értékűnek nyilvánított ékszereket pénzzé tették, a legjobb pesti és bécsi cégek közvetítésével.⁴³ Nagy sajtóvisszhangot váltott ki, amikor 1930. május 6-tól

18. Enteriőr-fotó az 1935-ben megnyitott rákoskeresztúri kastély kiállításáról: bútorokkal, kályhával, a Szemüvegárus című kárpittal

10-ig a Magyar Királyi Postatakarékpénztár Árverési Csarnokában (Kinizsi u.) kalapács alá bocsátották a háztartási és ruházati cikkeken kívül az akkori ítélet szerint kevésbé értékes és nem antik bútorokat, ingóságokat. Ezüstök (főként evőeszköz-készletek), különféle kiegészítő és dísz tárgyak, kandallók, kandallókészletek, órák és „modern” (szecessziós és art deco) alkotások is szerepeltek a több mint ezer tétel, vaskos árverési füzetben.⁴⁴ 91 600 pengő bevétellel zárult a több napig tartó aukció.

Külön beruházást igényelt az általános örökös, az Akadémia részéről az a kötelezettség, hogy a rákoskeresztúri kastélyban a muzeális értékű Vigyázó- és Podmaniczky-tárgyakat megfelelő körülmények között bemutassák, azaz múzeumi körü-

ményeket teremtsenek az 1928-ban egyébként elhanyagolt állapotban átvett Podmaniczky-kastélyban. 1932 és 1934 között vitrineket, faliszekrényeket és bútorokat készítettek a muzeális elrendezés céljaira. 1935. május 24-én volt a protokolláris megnyitó, többek között Habsburg József királyi herceg jelenlétében. A kiállítás – a fent már taglalt árverések, eladások miatt – a Vigyázó-műkincseknek csak egy részét tudta prezentálni. Itt helyezték el – a könyvtár kivételével, mely az Akadémián kapott helyet, ritkaságait pedig 1930-ban bemutatták az Iparművészeti Múzeumban⁴⁵ – a Vigyázó-gyűjteményeket (ötvös-, óragyűjtemény, gobelinek, festmények), a muzeális értékű bútorokat és a levéltárat (18–20. kép). Egy helyen mutatták be mindazon értékeket,

19. Enteriőrfotó az 1935-ben megnyitott rákoskeresztúri kastély kiállításáról: bútorokkal, kályhával, a *Mulatózó katonák* című kárpittal

melyeket a család korábban több helyütt őrzött, használt: részint a vácrátóti Vigyázó-kastélyban, a budapesti Károly körúti palotában, valamint banki trezorokban.

A második világháborús pusztítás tovább tizedelte a gyűjteményt. A biztonságosabb megőrzés céljából a rákoskeresztúri kastélyból 1944 augusztusában háromládányi műtárgyat és három gobelint menekítettek ki. Ezeken kívül azonban – a levéltárral együtt, melynek csak töredéke került az MTA Kézirattárába – minden elpusztult, szétszóródott. Maga az épület egy része háborús aknatűzben égett ki.⁴⁶ A háború befejezése után még kísérletet tettek az esetlegesen fellelhető tárgyak összegyűjtésére: 1945 közepén az MTA ülésén a főtitkár, Voinovich Géza jelezte, hogy a széthordott rákoskeresztúri bútorok, muzeális tárgyak felkutatása folyamatban van.

Az Akadémia 1947. július 8-án az Iparművészeti Múzeum Textilgyűjteményének letétként három kárpitot adott át, melyeket 1950. szeptember 20-án sértetlen állapotban visszavettek. A gobelineket csak méretük szerint tüntették fel az átadásban – téma, cím megjelölése nélkül.⁴⁷ Kettőt franciaként, egyet pedig flamand alkotásként említene, s a méret alapján arról a három gobelinről lehet szó, amelyeket mind a mai napig az Akadémia őriz: *Szeművegárus*, *Mulató katonák*, valamint *Dido és Aeneas*.

1950. november 30-án kötötte meg az MTA és az Iparművészeti Múzeum azt a szerződést, amelynek értelmében három láda – darabonként tételesen fel nem sorolt – ezüstneműt helyeztek el örök letétként a múzeumban. 1951. január 16-án az Akadémia

20. Ötvöstárgyak az 1935-ben megnyitott rákoskeresztúri kastélyban

ideiglenesen visszavett néhány tárgyat, melyek aztán végül ott is maradtak:⁴⁸ két madár formájú dísz-tárgy, két óra, egy cukortartó és főként 18. századi augsburgi ékszerszertálcák.

Az Akadémiának átadott darabok többségét – és még további, más úton odakerülő Vigyázó-tárgyakat – 1952-ben nemzeti érdekű védett gyűjteménnyé nyilvánították. Akkori elhelyezésük azt bizonyítja, hogy dekoratív, reprezentációs szándékkal helyezték el őket: a gobelineket az elnöki teremben, a napórát az elnöki titkári szobában, az ötvösműveket a titkári előszobában és egy neoreneszánsz asztalt a Kőrösi Csoma-teremben.⁴⁹

Az Akadémiáról az Iparművészeti Múzeumnak 1950-ben átadott ezüstöket, órákat csak 1953-ban vették múzeumi nyilvántartásba, s ennek alapján mind a mai napig a Vigyázó-tárgyak '53-as leltári számokkal, akadémiai áttétként szerepelnek. A rákoskeresztúri Podmaniczky-kastély lebontott kályháit – amelyeket egy ideig ott helyben tároltak – a korabeli dokumentumok szerint a nagytétényi kastélyban helyezték el;⁵⁰ ennek azonban egyelőre nem jutottunk nyomára. Az Iparművészeti Múzeum letéti naplója szerint a kályhacsempéken túl barokk kerti kőkosarak töredékeit és egy 18. századi olasz konzolasztalt is beszállítottak. A rákoske-

resztúri kastélyban az 1950-es években még meg-
hagyott, az épülettel együtt műemléki védelmet
élvező hat 18. századi kályha közül egy eltűnt, a
többi pedig engedély nélkül bontották le.⁵¹

A Vigyázó-gyűjtemény története lényegében fo-
gyatkozások és veszteségek története is egyúttal.
Tulajdonosai eredeti szándékait felülírta a történe-
lem; előrelátó, bölcs döntésük végrehajtását külön-
böző körülmények akadályozták meg. Mindebben
szerepet játszottak a családi pereskedések és a ked-
vezőtlen gazdasági s történelmi körülmények is.
A teljes gyűjteménynek töredéke maradt csak fenn,
és a rákoskeresztúri Podmaniczky-kastélyban 1935-
ben megnyílt múzeum igazából már csak gesztus
volt, az elődök szándékai iránt. Majd a második vi-
lágháborús pusztítás tizedelte meg a gyűjteményt,
az 1950-es átadás pedig az egész gyűjtemény stá-

tusát, eredeti rendjét semmisítette meg. Az 1948-as
fordulat évét követően felszámoltak több olyan,
magángyűjteményből létrejövő, de különállását
vagy szervezeti önállóságát megőrző egységet, in-
tézmenyt, mely a 19. századi arisztokráta, illetőleg
polgári műgyűjtés törekvéseit reprezentálta. Ilyen
volt az Országos Ráth György Múzeum, Budapest
Székesfőváros gróf Zichy Jenő Múzeuma, s ezek
sorába illeszkedett a Magyar Tudományos Akadé-
miára hagyományozott gr. Vigyázó-gyűjtemény
is. A felszámolásukra igyekvő leplezetlen ideoló-
giai, politikai szándékot eufemisztikusan a múze-
umok gyűjtőköre egységesítésének nevezték el.
Ez az átrendezés gyűjtemények sorsát pecsételte
meg, megbontva azok kialakult szervezeti rendjét,
és figyelmen kívül hagyva az örökhagyók nemes
szándékait.

JEGYZETEK

1 A tanulmány *A Magyar Tudományos Akadémia „másod-
dik alapítója”. A Vigyázó család és gyűjteménye* című emlék-
ülésen (MTA 2008. április 17.) és az Erdős Renée Házban
(2008. december 11.) rendezett *A Podmaniczky-Vigyázó
család és a Magyar Tudományos Akadémia* című kiállítás
kapcsán elhangzott előadás bővített változata.

A Budapest Főváros Levéltárában (a továbbiakban
BFL) lévő hagyatéki és peranyag mellékleteiként mű-
tárgylisták is rendelkezésre állnak. A BFL-ben lévő
fondok: Vigyázó Sándor pótvégrendelete BFL VII. 12.
e – 1921. V. (I) 02907; Vigyázó Ferenc kihirdetett vég-
rendelete BFL VII. 12. e – 1928 – V. (I) 05756; Vigyázó
Ferenc gróf (+1928. 07. 29.) hagyatéki ügye: BFL VII. 12.
b. – 1928 – 267706; Vigyázó Ferenc hagyatéki ügye: BFL
VII. 12. b. – 1930 – 543798. A fondokban található fon-
tosabb hagyatéki listák, 1929–1930: Vácrátót: Hagyatéki
leltár. Budapest, Károly körút 1. sz. palota listái: Drá-
gaságok, ékszerek; Műtárgyak; Bútorok és lakberende-
zési tárgyak. Rákoskeresztúr: Részleges hagyatéki leltár.
A banki megőrzésre átadott műtárgyakról fennmaradtak
lajstromok: Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és Magyar
Földhitelintézet listái. A hivatkozásokban ezekre a lis-
tákra utalunk.

2 A rákoskeresztúri kastélyban 1935-ben megnyitott
múzeum enteriőrjeinek fotóit dr. Tóth Péter bocsátotta
rendelkezésemre. Ezúton mondok köszönetet érte.

3 Az Iparművészeti Múzeum bejelentett állomá-
nyában a következő törzsléltári számok alatt található
a tárgyak: 53.72–98, 53.100–102, 53.291–300, 53.361–380,
53.513–526, 53.529–534, 53.716–730, 53.790–800, 53.935–
944, 53.948–950, 53.1126, 53.1131–1134, 53.1143–1148,
53.1191–1196, 53.1227–1232, 53.1237–1250, 53.1361–1380,
53.1411–1414, 53.1418–1423, 53.1425–1430, 53.1561–1568,
53.1621–1640, 53.1991–1997, 53.1999–2009; 53.2191–2210.
A budapesti Iparművészeti Múzeum rövidítése a továb-
biakban: IM.

4 Gobelinek: *Szemüvegárus*, ltsz.: 266 (védési szám:
52.57), *Mars és Venus*, ltsz.: 489 (védési szám: 52.56),

Mulató katonák, ltsz.: 490 (védési szám: 52.58); Ezüstök és
órák: 421 (52.36); 422 (52.35); 423 (52.32); 424 (52.31); 425
(52.30); 426 (52.33); 427 (52.34); 428 (52.27); 429 (52.28); 430
(nem azonosítható a védési leltárban leírt egyetlen tárgy-
gyal sem); 431 (nem szerepel védési leltárban); 42 (52.37);
62; 64 (52.38); 553 (52.52) – a nyilvántartás ellenére nem
tartom valószínűnek, hogy a Vigyázó-gyűjteményből
származik; 40 (52.26); 43 (52.23); *Bagoly* (ötvösmű); Búto-
rok: Támlásszék VS monogrammal, 674; Támlásszék VSP
monogrammal, 619. 659 Asztal (52.8).

5 Br. Podmaniczky Zsuzsánna 1858. május 11-én Pes-
ten kapott kelengyéjének jegyzékében szerepelt, mint
amit házasságkötése óta kapott: 5 sor gyöngy, 364 darab:
„Öt sor igazgyöngy, topáz és briliáns csattal”. In: *Vargha
Zoltán: Gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsu-
zsánna (1838–1923) életrajza*. Budapest 1931. I. Függelék;
ez az ékszer vélhetően ugyanaz lehet, amely a Pesti Ma-
gyar Kereskedelmi Bank pénztárában 1874-ben letétbe
helyezett családi ékszerek közt is feltűnik: mint „5 sor
valódi gyöngy 7000 frt” értékben – lásd uo. II. Függelék.
Az ötsoros igazgyöngy a Vigyázó-Podmaniczky-gyűj-
temény egyik legértékesebb darabja lett.

6 Az 1874-ben letétbe helyezett családi ékszerek jegy-
zékében a következő nagy valószínűséggel azonosítható
az Iparművészeti Múzeumban őrzött tárgyak egyikével:
„1 hegyikristály-csillagformájú antik óra csillagcsattal”.
Lásd még: Iparművészeti Múzeum Adattára 1884/219.
Leírása: Károly krt. 1. Drágaságok 39. sz.: XVI. századi
óra másolataként. A tárgy leltári száma: IM 53.291. A töb-
bi óra a rövid megnevezések miatt sajnos nem azonosít-
ható. Az ékszerek egy részénél feltüntetve, hogy a leányé,
Józsaé. Valóban, a családi ékszerek egy része aztán a leá-
nyé lett, aki részben férjhez menetele előtt, részben az
után kapta meg ezeket. Szerepel az 1874-es listában (lásd
5. sz. jegyzet: II. Függelék) „Egy bagoly, antik aranyozott
ezüsből – 50 frt”. Lehetséges, hogy ez az Iparművészeti
Múzeum 53.529 leltári számú tárgyával egyezik meg. Le-
írása: Magyar Kereskedelmi Bank: 126.

7 Valamelyik felmenő révén kerülhetett tulajdonukba a kihalt Tarkó család címerével ékes pecsétygyűrű. Lásd: Iparművészeti Múzeum Adattára 1884/214.

8 A Vigyázó-gyűjteményben lévő címeres tárgyak kutatása ebből a szempontból bizonyára eredményes lehet majd. Például: Talpas pohár 1679 évszámmal és címerrel, Erdély. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 97. sz., ltsz.: IM 53.791; Kettős úti pohár címerekkel, Augsburg, 18. sz. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 118. sz., ltsz.: IM 53.2009.

9 Leírása: Károly krt. 1. Bútorok és lakberendezési tárgyak 60.: „... kívül, ráragasztott címkével, melynek felírata 'Csák levéltár' – ltsz.: IM 53.1134.

10 Károly körút 1. sz. alatti palota Drágaságok, ékszerek leírásai között erre vonatkozóan számos utalást találunk. Néhány példát idézünk ezek közül: Vigyázó Sándor édesatyja, Antal (1793–1861) miniatűrje. Vigyázó Sándor édesanyja, Alapi Csák Borbála (1798–1892) karperece, amit menyje hordott tovább. Vigyázó Sándor nagyatyja, Alapi Csák József zsebóráját veje, Antal, majd unokája, Sándor örökölte. Vigyázó Sándor testvérnénje, Mária (1828–1842) órája, amit halálakor kezében tartott.

11 Iparművészeti Múzeum Adattára 1884/214, 1884/219.

12 Pulszky Károly, Ipolyi Arnold közreműködésével: A magyar történeti ötvösműkiállítás lajstroma. Előszó: Szalay Imre. Budapest 1884: Fegyverek XVI–XIX. sz.: IV. terem 13, 37, 61, 62, 63, 68, 69, 72, 73, 111. sz.; V. terem Órák 48–51. p. – 4 darab; Szelencék 51–52. p. – 3 darab; Othodox egyházi szerek II. terem 22. p. 8. sz. – 1 darab; Keresztek és ékszerek XVI–XVIII. sz.: III. terem 98. p. 49. sz. – 1 darab szerepel a katalógusban a Vigyázó családtól.

13 Másrészt talán családi problémákkal is magyarázható: a halálesetek (gyermekük korai elhunytja) miatt nem foglalkoztak a tárgyak publicitásával.

14 A nyolcszögletű pohár 1884-ben az Ötvösműkiállításon Kárász Géza tulajdonából szerepelt (Op. cit. 1884. V. terem 24. p.), majd 1890-ben aukcióra bocsátották (*Diner József*: Sammlung Géza v. Kárász. Catalog der Kunstgegenstände und Antiquitäten. Budapest 1890, 56. sz., Tafel XIV. Nr. 3.). Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 113. Jelenleg az MTA Művészeti Gyűjteményében, ltsz.: 64.: a tárgy fenekén tintával Kárász Géza neve szerepel. Archiv negatívja az Iparművészeti Múzeumban, ltsz.: NLT 1682.

15 A fedeles billikom 1884-ben az Ötvösműkiállításon Kárász Géza tulajdonából szerepelt (Op. cit. 1884. V. terem 13. p.), majd 1890-ben aukcióra bocsátották (*Diner József*: Sammlung Géza v. Kárász. Catalog der Kunstgegenstände und Antiquitäten. Budapest 1890, 54. sz., Tafel XI. Nr. 2). Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 90. Jelenleg az Iparművészeti Múzeum Ötvös Osztályán, ltsz.: 53.1147. Archiv negatívja az Iparművészeti Múzeumban, ltsz.: NLT 1690.

16 Kókuszserleg, a kókusz német, 1548, a foglaltvány magyar, 18. sz. Leírása: Károly krt. 1. Műtárgyak 492.: bádogtokján felirat: „Faragott coccus serleg – Gróf Almásy Kálmántól 300 ft 5/V. 897.” – Ebben a korszakban két gr. Almásy Kálmán élt, mindkettő cs. és kir. kamarás, a m. főrendi ház örökös tagja volt. Egyelőre nem tudjuk eldönteni, melyikükről lehetett szó: 1852–1916, illetve 1815–1898 között éltek. A tárgy leltári száma: IM 53.1194.

17 Kagylós serleg, Augsburg, 17. sz. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 63. sz. ltsz.: IM 53.530; Serleg fedő-

vel, Augsburg, 17. sz. közepe. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank vélhetően 64. sz. ltsz.: IM 53.1250.

18 Talpas serleg, Nürnberg, 16. sz. vége. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 76. sz. ltsz.: IM 53.1365. Kupa, Adam Vischer, Nürnberg, 16. sz. vége. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 16. sz. ltsz.: IM 53.1368.

19 Talpas pohár, Brassó, 17. sz. második fele. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 102. sz. ltsz.: IM 53.534; Talpas pohár, Michael Neustädter, Brassó, 17. sz. vége. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 100. sz. ltsz.: IM 53.1192; Kehely, Brassó, 1676. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 73. sz. ltsz.: IM 53.1374.

20 Fedeles kupa, Nagyszeben, 17. sz. második fele. Leírása: Károly krt. 1. Műtárgyak 607. sz. ltsz.: IM 53.1377

21 Podmaniczky III. János (1786–1883) édesanyja Radvánszky Karolina (1764–1835) volt. Podmaniczky Zsuzsanna testvére, Mária (1831–1902) pedig férjezett Radvánszky Antalné; unokaöccse, Radvánszky Géza (1847–1918) 1907-ben az Iparművészeti Múzeum amatőr gyűjteményekből rendezett kiállításán hasonló ezüsttárgyakat állított ki, mint amelyekkel a Vigyázó család rendelkezett: lásd a kiállított tárgyairól készült vitrinfelvételt, Iparművészeti Múzeum Adattára FLT 4872.

22 Talpas, fedeles pohár, Carl Wilhelm Hartmann, Boroszló (Breslau), 18. sz. eleje. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 93. sz. ltsz.: IM 53.1126.

23 Cápás pohár Naláczy- és Toldalaghy-címerrel, 17. század közepe, 1747-es évszámmal. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 104. sz. ltsz.: IM 53.1636.

24 Talpas pohár címerrel, Nagyszeben, 17. sz. első fele. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 98. sz. ltsz.: IM 53.1242.

25 Kókuszserleg 1593 évszámmal. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 83. sz. ltsz.: IM 53.1363.

26 Leírása: Károly krt. 1. Műtárgyak 644.: „Kis imakönyv, ezüstkötésben, tábláján elől vésett rajzban kötömbön ülő töviskoronás Krisztus, hátul Dávid király hárfával, német mondatszalaggal, német, XVI. sz.” ltsz.: IM 53.797.

27 Hajó alakú asztaldísz, Nürnberg, 17. sz. eleje. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 141. sz. – 1200 pengő. ltsz.: IM 53.1995.

28 Krakkó – Wawel, New York – Metropolitan Museum of Art, London – Victoria and Albert Museum.

29 Teáskészlet, Moszkva, 1834. Leírása: Károly krt. 1. Műtárgyak 636. sz. Valószínű a teáskészlet kannája az IM 53.1561 leltári számon.

30 A „VS” monogram és címer ötágú koronával Vigyázó Sándor tulajdonára utal, a grófi rang megszerzése (1895) előtti időszakból. A „PS” monogram és címer hétágú koronával báró Podmaniczky Zsuzsannát jelöli. A házaspár közös tulajdonát a Podmaniczkyak címere hétágú koronával és a Vigyázóké még többnyire ötágú nemesi koronával jelezte. A „VF” monogram a kilencágú grófi koronával együtt jelent meg Vigyázó Ferenc tulajdonán.

31 Leírása: Károly krt. 1. Műtárgyak 510. sz. ltsz.: IM 53.2191–2196. Közölve: Historizmus és eklektika kiállítási katalógus. Iparművészeti Múzeum Budapest, 1992. 353. sz.

32 A Vigyázó család grófi címere: hasított pajzs, a jobb mezőben a nemesi címerről ismert, két őrtorony közt álló, jobbjaival zászlót tartó daru; a bal mezőben egyfejű fekete sas. Három sisakdísz: sasszárny – pajzsbeli daru – sasszárny. Pajzstartók: két ágaskodó griff.

33 Kereszt alakú egyenlítői napóra iránytűvel, Marcus Purman, 1594. Leírása: Magyar Kereskedelmi Bank 143. sz. Ltsz.: IM 53.519.

34 Asztali ébresztőóra. Leírása: Károly krt. 1. Műtárgyak 601. sz. Ltsz.: IM 53.793.

35 Iparművészeti Múzeum Adattára 1884/214. Ebben a listában szerepel egy sárkányfővel ékes kard is, mely igazi ritkaság volt, Kirchberger gyűjteményéből származott.

36 Török szablya, türkizes-rubinos díszítéssel, vörös bársony hüvellyel. Leírása: Károly krt. 1. Műtárgyak 367. sz.; Iparművészeti Múzeum Adattára 1884/214.

37 BFL VII. 12. b. – 1928 – 267706, Magyar Földhitelet-tézetnél letéti tárgyak részleges hagyatéki leltára.

38 Vácrátóti, nagyberki, hartai, prónayfalvi, szalkszentmártoni, pusztacsabonyi ingatlanok, Budapesten VII. Károly körút 1. szám és V. Nádor u. 20. szám alatti házak. Kastélyaik: Abony, Nagyberki, Rákoskeresztúr, Vácrátót.

39 Leírásaik: Károly krt. 1. Műtárgyak: 141. sz. – álló alakú gobelin, szemüvegárus; francia, 17. sz. vége, 15000 P; 142. sz. – álló alakú gobelin, mulató katonák, brüsszeli, 18. sz. közepe, 12000 P; 143. sz. – fekvő formátumú gobelin, utcai árus 4 alakkal, brüsszeli, 18. sz. első fele, 10000 P; 144. sz. – fekvő formátumú gobelin, kocsmai jelenet, 18. sz. első fele, 10000 P; 416. sz. – Mars és Venus, flamand, 17. sz. eleje, 7500 P. A *Szemüvegárus*, a *Mulató katonák*, valamint a *Mars és Venus* című gobelinek az MTA Művészeti gyűjteményében találhatók.

40 A Magyar Tudományos Akadémia Képzőművészeti kincsei. Budapest 2004, 116–118.: László Emőke leírása. Az MTA őrzésében vannak még további ún. Vigyázó-kárpitok, amelyek műtárgykartonján nem szerepel a proveniencia, csak a hagyomány szerint vélik e gyűjteményből származóknak őket. Ezek monumentális igényű kárpitok, mitológiai, illetve történeti vagy esetleg ótestamentumi jelenetekkel, és nem azonosíthatók a Vigyázó hagyatéki listákban szereplő művekkel.

41 BFL VII. 12. b. – 1930 – 543798; 1023/1912 és 206/1919 iratok.

42 A hagyatékek rendezése után a gyűjtemény mellett a megmaradt birtokok jóvedelmét is a tudomány szolgálatába lehetett állítani. Ebből a pénzből jelent meg például hosszú évekig az *Archaeologia Hungarica* a Magyar Nemzeti Múzeum kiadásában. Az információt Barkóczi Istvánnak köszönöm, valamint további segítségét, amelyet a tanulmány megírása során nyújtott.

43 Hirschfeld Lajos, a Bachruch cég volt igazgatója (Bp., Damjanich u. 16.) ajánlott külföldi értékesítőt: Lehrfeld Raoul, Diamanten-Börse, Antwerpen. Az eladáson kívül Bolza Marietta választott magának nagynyaja ékszereiből. A legértékesebb tárgy egy 300 gyöngyszemből álló nyakék (Faragó Ödön iparművész, maga is gyűjtő, 420000 pengőre becsülte – végül 425000 pengőért adták el) – ez már megvolt 1874-ben is. Leírása a Károly körúti palota tárgyai között: „1. Drágaságok, ékszerek: 23. sz.: 300 db gyöngyös lánc, ehhez egy nagyobb és több kisebb gyémánttal díszített leveles hosszúkas csat, XVIII. sz.” – A hagyatékek műértékeinek értékelésében Faragó Ödön mellett részt vett Helbing Ferenc és Csányi Károly, az Iparművészeti Múzeum igazgatója is. Utóbbiról lásd: Iparművészeti Múzeum Adattára 1928/262.

44 A néhai gróf Vigyázó Ferenc hagyatékából származó és a M. Kir. Postatakarékpénztár Árverési Csarnokában 1930. évi május hó 6-, 7-, 8-, 9-én és 10-én a II. emeleti árverési teremben árverésre kerülő különféle ingóságok jegyzéke. Néhai gróf Vigyázó Ferenc hagyatékából származó lakberendezési, háztartási és egyéb ingóságok jegyzéke. Árverési Közlöny XI. évf. Budapest, 1930. április 30.

45 Könyvkiállítás az Iparművészeti Múzeumban. A Műgyűjtő IV. 1930, 85, Gr. Vigyázó Ferenc könyvei. uo. 116. Híradás ugyanerről: Magyar Művészet VI. 1930, 124.

46 *Gergely Pál*: A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa. (A MTA Könyvtárának kiadványai, 63.) Budapest 1971, 69, 73. Megjegyzi, hogy az arany- és ezüsttárgyak lepecsételt ládákban Ausztriába, amerikai felügyelet alá kerültek, majd 1946-ban küldték vissza őket sértetlenül. *Bibó István*: A rákoskeresztúri egykori Podmaniczky-Vigyázó-kastély története. (A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának közleményei 8. [83.]) Budapest 1979, 27, 35, 76.

47 Iparművészeti Múzeum Adattára, 1947/88 – Három gobelin ideiglenes elhelyezése az Iparművészeti Múzeumban: Letéti elismervény kelt: 1947. július 8. Visszaadva az MTA-nak: 1950. szeptember 20-án.

„1./ Ltsz. 1413 – francia gépi keretben, mérete 336×191 cm” – valószínű: *Szemüvegárus* c. kárpit;

„2./ Ltsz. 1414 – flamand X mérete: 300 × 238 cm” – valószínű: *Mars és Venus* c. kárpit;

„3./ Ltsz.: 1415 – francia, mérete 359 × 178 – valószínű: *Mulató katonák* c. kárpit.

48 Iparművészeti Múzeum Adattára, 1950/631, 1950/791, 1951/60, 1951/207.

49 Budapest, Nemzeti érdekű magángyűjtemények leltárkönyve (Iparművészeti Múzeum Adattára) szerint az alábbi tárgyak voltak védettek: 52.8 Asztal (MTA 659); 52.23 Napóra (MTA 43); 52.26 Asztali óra (MTA 40); 52.27 Ékszerlátká (MTA 428); 52.28 Ékszerlátká (MTA 429); 52.29 Ékszerlátká (nem azonosítható egyetlen meglévő tárggyal sem); 52.30 Ékszerlátká (MTA 425); 52.31 Ékszerlátká (MTA 424); 52.32 Ékszerlátká (423); 52.33 Ékszerlátká (MTA 426); 52.34 Ékszerlátká (MTA 427); 52.35 Ékszerlátká (MTA 422); 52.36 Ovális ékszerlátká (MTA 421); 52.37 Ovális díszlál (MTA 42); 52.38 Pohár (MTA 64); 52.56 Gobelin (MTA 489); 52.57 Gobelin (266); 52.58 Gobelin (MTA 490). A védett tárgyak között nem szerepelnek a madár alakú díszlátkák, a cukortartó és a monogramos székek sem.

50 Iparművészeti Múzeum Adattára, 1951/139 irat (hiányzik, 1989-ben még megvolt) tartalma szerint a Nagytétnyi Kastélmúzeum megszerezte a Vigyázó-kastély kályháját: öt ép, kettő összetört.

51 Iparművészeti Múzeum Adattára, 1960/2-43 irat tartalma szerint a rákoskeresztúri Vigyázó-kastélyban az épülettel együtt hat 18. századi kályha élvezett műemléki védeltséget. A kastély átalakítási munkálatai miatt – az épületben gyermekotthont helyeztek el – útban voltak a kályhák. Amikor Cserey Éva, az Iparművészeti Múzeum munkatársa 1960. december 8-án kiszállt a helyszínre, egy kályha már eltűnt, kettőt pedig korábban szétszedtek (töredékeik a padláson voltak). A maradék hármat 1960-ban bontották el. Utóbbiakról fotók mellékelve az aktához.

APPLIED ART OBJECTS IN THE COLLECTION OF THE COUNTS VIGYÁZÓ

The reconstruction of the collection of the Count Vigyázó family is based on documents, archive photos as well as over 250 silver objects in the Goldsmith's Department of the Museum of Applied Arts and nearly two dozen art works (tapestry, silverware, furniture) in the art collection of the Hungarian Academy of Sciences. All this is, however, only a fragment of the one-time collection associated with Count Sándor Vigyázó of Bojár (1825–1921) and his son Ferenc (1874–1928).

Apart from the acquisitions of these two counts, the collection was also enlarged through the fusion of the goods of two families. Sándor Vigyázó married baroness Zsuzsanna Podmaniczky in 1873, a wealthy scion of an Aszód-based historic family of aristocrats. The growth of the collection was also facilitated by collateral inheritance within the family as well as by purchases e.g. from the collection of Géza Kárácz (1828–1888). By the 1880s the collection has assumed its final state, its prize possessions being tapestries, silverware, clocks and watches, jewels, weapons (mainly those connected to prominent historical persons) and caskets.

Similarly to the collection of the barons Radvánszky, a family related to the Vigyázós, the silver collection of the Vigyázó family had both culture and art historical significance. It displayed the diversity of the goldsmiths' craft and a wide array of their product types. Among their 16–17th century objects a considerable Hungarian selection was also included in addition to the works by Augsburg and Nuremberg masters. Specialties of the collection were a silver book cover adorned with a scene crafted after Dürer's print and a boat-shaped table ornament.

In the Vigyázó homes – in the country house at Vácrátót and in the palace at No. 1 Károly körút [boulevard] in Pest – there were also oriental objects beside the European pieces and contemporary art objects were also added to the historical collection.

The last will of Count Sándor Vigyázó dated February 15, 1919 spelt out that should his son Ferenc die without an heir (*ultimus tituli* in the family), all the Vigyázó property should pass on to the Hungarian Academy of Sciences. The testament of Mrs Sándor Vigyázó born Zsuzsanna Podmaniczky provided for the maintenance in the original state of the Podmaniczky mansion at Rákoskeresztúr. Count Ferenc Vigyázó committed suicide in 1928 and as he complied by his parents' wish, the Hungarian Academy of Sciences became heir-at-law of the fortune. The institution settled the pending debts and the legal claims of other heirs (sons and grandchild of the female line from Zsuzsanna Podmaniczky's first marriage) by auctioning off the non-museum part of the collection. The library was incorporated in the Academy and the antiques were exhibited in the Podmaniczky mansion at Rákoskeresztúr opened in 1935. In World War II part of the country house burnt out and the bulk of the collection perished. The rescued tapestries were temporarily deposited at the Museum of Applied Arts and in 1950 three crates of silverware were given to the museum on permanent loan. In 1951 the Academy took back some of the objects that became listed in 1952, and the rest of the silverware and the clocks that remained in the museum were integrated in the museum collections in 1953.

HORVÁTH Hilda művészettörténész, Iparművészeti Múzeum / art historian, Museum of Applied Arts, H-1091 Budapest, Üllői út 33–37.

Kulcsszavak: gr. Vigyázó, br. Podmaniczky, ötvösség, műgyűjtemény, gyűjtéstörténet, 1884-es ötvösműkiállítás, kárpitok, Iparművészeti Múzeum, MTA Művészeti Gyűjteménye / *Keywords:* Count Vigyázó, Baroness Podmaniczky, goldsmith's art, art collection, collection history, the 1884 exhibition of goldsmiths' works, tapestries, Museum of Applied Arts, Art Collection of the Hungarian Academy of Sciences